

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філологічних наук, професора Піхтовнікової Лідії Сергіївни на дисертацію Кравченко Наталії Григорівни «Афективне внутрішнє мовлення в німецькомовній художній прозі XX століття», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (спеціальність 10.02.04 – германські мови)

У дисертації досліджено механізми та умови прояву афективних станів людини в авторському мовленні, відображеному у текстах художньої літератури. На сьогодні недостатньо вивчена специфіка афективного мовлення взагалі і суто афективного внутрішнього мовлення на психолінгвістичних та прагматистичних засадах. **Актуальність** обраної теми дисертації та здійснених досліджень полягає у заповненні цих прогалин у сучасному мовознавстві, а також у подальшій конкретизації уявлень про психічний стан людини в антропоцентричній парадигмі сучасного знання, який найбільш виразно презентує афективне мовлення.

Дослідження тексту на основі антропоцентричної парадигми все більше привертають увагу дослідників з метою отримання нового наукового знання стосовно людського фактора в мові. Ця парадигма містить на тлі інших напрямів дослідження (когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, прикладна лінгвістика), також психолінгвістичний підхід, яким послуговується пропонована наукова розвідка і який видається доречним щодо теми дисертаційного дослідження Н. Г. Кравченко. Психолінгвістичний підхід має міждисциплінарний характер. Завдяки ньому дослідники отримують знання, дотичне як до лінгвістики, так і до психології, яке синтезує надбання обох галузей* і збагачує наукову думку новими ракурсами бачення досліджуваних проблем. Дисертація Н. Г. Кравченко є на часі і відповідає запитам науки на нове, ґрунтовніше бачення проблем лінгвістики на засадах міждисциплінарності.

Наукова новизна дисертації полягає у розробці підходів до дослідження афективного внутрішнього мовлення (АВМ), його дефініції, у встановленні квантитативних характеристик експресивності АВМ, а також у виявленні домінантних гендерних рис АВМ протагоністів.

Тема дисертації та підходи до анонсованих досліджень обґрунтовані в розділі 1 «Психолінгвістичні та методологічні засади дослідження афективного внутрішнього мовлення». У цьому розділі детально розглянуто психолінгвістичні характеристики внутрішнього мовлення (ВМ), які обумовлюють особливості його реалізації в художньому тексті. На нашу думку, у роботі вдало пояснено, наприклад, психологічні витoki предикативного синтаксису ВМ, асиметрію тема-рематичного членування цього типу мовлення. Дисертанткою ґрунтовно розглянуто сутність внутрішнього монологу, діалогу та невластне-прямого мовлення і наведено критерії розподілу ВМ на ці складові. З'ясовано причини, за яких автори художніх текстів вдаються до характеристики своїх персонажів за допомогою ВМ протагоністів.

Методика кількісно-якісних досліджень ілокутивного потенціалу ВМ, його експресивності, ґрунтується на індексній оцінці експресивності мовної одиниці у ВМ. Оцінка враховує також віддаленість стилістичного значення мовної одиниці від норми стандартного мовлення; таким чином мовна одиниця набуває кількісного виміру своєї експресивності.

Підрозділ 1.4. «Формотворчий аспект літературного напрямку стосовно текстів функціонального стилю художньої літератури в німецькомовній прозі ХХ століття», на наш погляд, дещо випадає як за назвою, так і за змістом із загального спрямування досліджень у дисертації. Обраний у роботі аспект лінгвопсихологічних та лінгвостилістичних досліджень АВМ не спирається експліцитно на характеристики літературних напрямів, надані в п. 1.4., назва якого є до того ж переускладненою.

У цілому ввідну частину дисертації, тобто розділ 1, слід оцінити позитивно, а її зміст як надійну поняттєво-термінологічну та експериментальну базу для подальших студій у розділах 2 і 3.

У розділі 2 досліджено лінгвостилістичні засоби вираження АВМ у двох психологічних новелах Артура Шніцлера «Лейтенант Густль» (Leutnant Gustl, 1900) та «Панянка Ельза» (Fräulein Else, 1924). Дослідження відбувається за єдиним планом: вивчення лексичних, лексико-граматичних та синтаксичних стилістичних засобів реалізації АВМ у всіх частинах композиції новел, обраних для детального аналізу. Кожного разу надається кількісна оцінка інтенсивності експресії та прив'язка експресивних виразів до певної групи композиційно-мовленнєвих форм (КМФ), які застосовано у художньому тексті. Подальший розподіл індексів експресивності за конкретними КМФ не здійснюється. Це, очевидно, виправдано тим, що КМФ – це логічні схеми формування змісту нарації і самі по собі не є експресивними, вони як будівничі тексту відтворюють орієнтир викладу інформації у часовому, просторовому і причинно-наслідковому вимірі. Дисертантка використала КМФ з метою фокусування сприйняття тексту на описових елементах та, насамперед, на елементах міркування, яке відбувається за екстраординарних умов, що відображено в експресивності тексту. Ці дослідження, попри їх достатньої вичерпності у межах дисертації, мають перспективу продовження стосовно інвентаризації та інтерпретації мовних засобів, які використовуються в текстах для відображення нарації засобами КМФ, насамперед, засобами експресивного синтаксису, адже КМФ – це одиниці синтаксичної організації тексту, більші за речення, вони мають як і все суше певний ритм, а ритми мають експресивну складову.

Деяка неточність, на нашу думку, присутня у назвах підрозділів розділу 2. Дослідження у цих підрозділах здійснюються за єдиним планом, вивчаються однакові групи стилістичних мовно-мовленнєвих засобів, але підрозділи найменовані по-різному: стилістичні засоби відбиття АВМ (2.1), мовностилістичні засоби відбиття АВМ (2.2, 2.6, 2.7), засоби експресивності

АВМ (2.3, 2.4), мовні засоби відбиття АВМ (2.5) і т. і. Ймовірно, дисертантка використовувала ці назви як синонімічні з метою уникнення лексичних повторів.

У цих розділах у той чи інший спосіб враховується концепція, згідно з якою у сучасній стилістиці багато науковців (німецька школа стилістики: Барбара Зандіг, Георг Міхель, Вольфганг Фляйшер, Герхард Хензе та ін., чеська та сербська школи, насамперед Бранко Тошович та Мирослав Чаркіч) розглядають стилістичне як експресивне, що, звісно, прив'язане до мовностилістичних засобів, які є носіями експресивного.

У цілому, розділ 2 «Лінгвостилістичні маркери афективного внутрішнього мовлення в новелах А. Шніцлера «Лейтенант Густль» та «Панянка Ельза» слід оцінити як такий, що відповідає темі і завданням дисертації.

У розділі 3 «Афективне внутрішнє мовлення та відображення в ньому гендерного образу протагоністів німецькомовної художньої прози ХХ століття» продовжується дослідження мовностилістичних засобів експресивності АВМ у різних аспектах на матеріалі кількох німецькомовних художніх текстів малої та великої прози. Судячи з назви розділу, з самого його початку очікувалось дослідження гендерних складових АВМ. Але це очікування здійснилося, починаючи з підрозділу 3.6. До цього – звичайні лінгвостилістичні дослідження АВМ (без акценту на гендер) тих художніх творів, які не увійшли у розділ 2. Втім, у цій частині розділу 3 зустрічаються й відносно нові цілі й аспекти досліджень, яких не було у розділі 2 (наприклад, вивчаються зі стилістичної точки зору засоби передачі емоційного нагромадження в подіях художнього твору). Цю частину досліджень, на наш погляд, логічно було розмістити у розділі 2.

Щодо гендерних досліджень як вияву маскулінності і фемінінності у АВМ персонажів, вони виконані, на наш погляд, вичерпно, ретельно й тому висновки до розділу 3 є обґрунтованими і переконливими. Науково цінною є позначена авторкою вертикаль: стилістичні засоби виразу гендеру в АВМ –

домінуючі в текстах архітектоніко-мовленнєві форми (афективний внутрішній діалог, внутрішній монолог-діалог, двоособовий монолог-діалог) – типові КМФ (роздум/міркування, динамічний опис, повідомлення).

Виконана дисертація безсумнівно має свої переваги: це – системність дослідження, наукова мова викладу, опора на сучасні лінгвістичні поняття і джерела, переконлива аргументація, вагомі висновки, що являють собою певний внесок у генологічні дослідження, стилістику чужого мовлення, зокрема вираження афективних станів людини, у стилістику художнього мовлення в цілому.

Наукова цінність і новизна роботи обумовлені передусім вибором теми дослідження, яка не була дотепер темою спеціального наукового дослідження як в Україні, так і за кордоном, міждисциплінарним підходом до вивчення зазначеної проблематики, який стає все більш актуальним для сучасних наукових розвідок, та отриманими результатами, викладеними у висновках.

Разом з тим, дисертація, як і кожне новаторське дослідження, містить дискусійні питання, не позбавлена деяких непринципових недоліків, що не впливає на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи.

1. Розділ 2 «Лінгвостилістичні маркери афективного внутрішнього мовлення в новелах А. Шніцлера «Лейтенант Густль» та «Панянка Ельза». Ні в ньому, ні в інших місцях дисертації не надається пояснення, що таке лінгвостилістичні маркери. У розділі розглядаються різноманітні стилістичні засоби вираження АВМ (лексичні, лексико-граматичні, синтаксичні), і незрозуміло, чи слід їх усіх вважати маркерами, які виражають АВМ. Але навіть у цьому випадку назва «маркер» для стилістичного засобу є невдалою: маркер позначає смисл, експресію та ін. шляхом посилання на них або радше звертає увагу на них, а стилістичні засоби не позначають, а виражають смисл, експресію, відтінки слів та виразів.

2. Підрозділ 1.3 «Коротка характеристика жанрів прози – новели, оповідання та роману початку та кінця ХХ століття» містить корисні фонові знання про

ці жанри, але в подальшому ці знання не використовуються; відсутнє конкретне, експліцитне спирання на нього. Звичайний алгоритм лінгвальних досліджень в дисертації – приклади АВМ з текстів, психологічні коментарі до них авторки, і далі – суто лінгвальні характеристики цих прикладів. Характеристики жанрів при цьому не задіяні. Можливо, в п. 1.3 не вистачило чіткого резюме, підсумку, в якому сформульовано лінію: ступінь драматизації подій у різних жанрах – напруга конфлікту у мотивах персонажів з цієї причини – вербальне вираження конфлікту в АВМ.

3. У дисертації детально розглянуто явища внутрішнього монологу (ВМ) та невластиве-прямого мовлення (НПМ), їх ознаки та можливості у передачі афективного стану людини з точки зору лінгвопсихології, однак прагматичні та когнітивні механізми передачі не розглядаються. Слід зазначити, що ВМ та НПМ – це конкретні архітектоніко-мовленнєві форми, які можна знайти і визначити в текстах за їх певними ознаками. Щодо НПМ, в дисертації майже ніде не зазначено його присутності в аналізованих художніх текстах, хоча постулюється його часте і корисне вживання у передачі АВМ. Присутність ВМ у художніх текстах авторкою фіксується, але без обґрунтування, чому це є саме ВМ. Причину такого нечіткого використання описаної в розділі 1 теорії ВМ та НПМ ми вбачаємо в тому, що ознаки та критерії ВМ і НПМ належать до прагматичного та когнітивного рівнів дискурсу, а в дисертації внутрішнє мовлення досліджується переважно з лінгвопсихологічної та лінгвостилістичної точки зору.

4. Дисертантка обрала для аналізу новелу, оповідання і роман, однак не обґрунтувала, чому обрано саме ці жанри із розмаїття форм як малої, так і великої прози, у чому полягає доказова база саме такого матеріалу дослідження для пропонованої наукової розвідки.

5. Перспектива розвитку дисертаційних досліджень, позначена у Висновках, не викликає заперечень, але вона сформульована стисло і абстрактно, тому не відображає досягнень дисертації, її наукового потенціалу. Науково цінним і ще недостатньо дослідженим залишається розгляд АВМ як комунікативної

стратегії перемикання (контамінації) кодів автора тексту і кодів персонажа, передача авторського плану змісту через план вираження персонажа. На цьому шляху існують невивчені питання щодо самоорганізації смислу художнього тексту і звернення до стилістичних досліджень АВМ як стилістики декодування.

Публікації Н. Г. Кравченко та автореферат у цілому відображають положення дисертації та результати дослідження. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника № 567 від 24 липня 2013» ДАК України, а її авторка, Наталія Григорівна Кравченко, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – «германські мови».

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Національного аерокосмічного університету
імені М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»

Л. С. Піхтовнікова

Підпис Піхтовнікової Л. С. ЗАВІРЯЮ

Вчений секретар Університету

